Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 47, Ağustos 2020, s. 178-186

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.45412>

Dr. Öğr. Üyesi Gül TURANLI

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, felsefetarihi@hotmail.com

orcid id: <https://orcid.org/0000-0003-1955-7549>

FRANCIS FUKUYAMA: TARİHİN SONUNDAKİ MODERN DÜNYA

Özet

Siyasi gözlemci Francis Fukuyama, *The National Interest*'te yayımladığı *Tarihin Sonu mu?* başlıklı makalesinde Soğuk Savaş'tan sonra Sovyetler Birliği'nde meydana gelen olayların sadece sosyalizmin çöküşünü imlemekle kalmadığını, aynı zamanda insanlığın siyasi ve sosyal evriminin bitişini, tarihin sonunu işaret ettiğini ortaya atar. Bu savı destekler nitelikte toplumsal sistemin uygulanabilir en son alternatifi olan liberalizmin, öncellerinin ya da çağdaş alternatiflerinin ötesine geçtiğine ve toplumsal sistemlere yönelik iyiyi bulma arzusunun kompleks tüketim isteklerine doğru yön değiştirdiğine vurgu yapar. Toplumsal sistemlerin ortaya çıkışını yalnızca insanların maddi ihtiyaçlarını karşılamaya bağlayan Marksist bakış açısının karşısına Alexandre Kojève'den alıntıladığı şekliyle Hegel'i koyar. Bu yönüyle insanların toplum içinde bir meta olmaktan öte, toplumda kabul görme arzusuyla kendini modern dünyada yeniden konumlandığını iddia eder. Bu savlar doğrultusunda yazıda tarihsel ilerleme kuramına dönüşmüş olan Tarihin Sonu tezini, modern dünyanın içinde bulunduğu şartlar doğrultusunda, eleştirel bir şekilde açıklamak amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tarihin Sonu, Akılcı Öz, Modernlik, Liberalizm, Hegel, İdeoloji.

FRANCIS FUKUYAMA: THE MODERN WORLD AT THE END OF HISTORY

Abstract

In his article entitled “The End of History?” published in *The National Interest*, political observer Francis Fukuyama propounds that the events that took place in the Soviet Union after the Cold War not only marked the collapse of socialism but also marked the end of the political and social evolution of humanity and the end of history. He emphasizes that liberalism, the latest viable alternative to the social system, which supports this argument, goes beyond its predecessors or modern alternatives, and the desire to find the good for social systems changes direction towards complex consumption demands. He puts Hegel, as he quotes from Alexandre Kojève, against the Marxist perspective, which associates the emergence of social systems only with meeting the material needs of people. In this respect, he claims that people are repositioning themselves in the modern world with the desire to be accepted in society, rather than being a commodity in society. In line with these arguments, he aims to critically explain the End of History thesis, which has turned into a theory of historical progress in the article, in line with the conditions of the modern world.

Keywords: End of History, Rational self, Modernity, Liberalism, Hegel, Ideology.

GİRİŞ

Francis Fukuyama, *The National Interest*’te *Tarihin Sonu mu?* başlıklı makalesini yayımladığında temeli Hegel’e dayanan sarsıcı bir iddiada bulunuyordu. Avrupa’nın belli bir kısmında ve Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin gerçekleşme umudunun ortadan kalkmasıyla insanlığın içinde bulunmuş olduğu siyasi ve toplumsal başkalaşımın sonunun geldiği yönündeki savını, tarihin sonuna vurgu yaparak ortaya koyuyordu. Bu sav aynı zamanda liberalizmin sosyalizm karşısındaki zaferini imlemekteydi. Esasında liberal-demokratik bağlamda serbest piyasa ekonomisinin en son uygulanabilir alanı da ortadan kalkmıştı. Liberalizm, bir anlamda ortaçağın feodal yapısının zayıflaması ve devrimlerle birlikte ortaya çıkışından bu yana siyasi, ahlaki, iktisadi, felsefi, ekonomik teorileriyle rakiplerinin başaramadığını gerçekleştirmişti. Klasik dünya görüşünün ya da teleolojik evren anlayışının yıkılması ve evrensel amaçların anlamını kaybetmesiyle birlikte toplumsal yapılanmalar ve bu yapılanmaların temelini oluşturan ideolojilerin teorilerini bertaraf etmişti.

Başlangıçta serf olmayan insanı tanımlayan, özgür anlamına gelen “liber” kelimesinden türeyen liberalizm, (Berktaş 2008: 49) ekonomik bağlamda insanın eylemlerinin yönünü belirleyen sermaye piyasası üstünden toplumsal sistemlerin üzerine kurulmuş olduğu düzeni temele alır. Küreselleşmenin ideolojisi olarak liberalizm, kültürel çerçevesini oluşturan modernizmin etkisi altında bireysel özgürlük, serbest piyasa ekonomisi, parlamenter demokrasi gibi kavramları da çağırıştırır. On yedinci yüzyılın son çeyreğinde Aydınlanmanın başladığı dönemde bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayarak, hegomonik gücü sınırlandıran siyasal ve ekonomik felsefi anlayışın ifadesidir. Anglo-Sakson gelenek, İskoç Aydınlanması ve Kant felsefesine dayalı olan liberalizm, anayasal devlet, bireysel haklar, hukukun denetimi ve üstünlüğü ilkeleri üzerine yoğunlaşır (Erdoğan 2009: 4). Baskıcı bir devlet olmadan insanların eşit ve özgür yaşayabileceklerini düşünür. Dolayısıyla Locke’un da ifade ettiği üzere;

liberalizm, doğa durumundan insanların doğa ya da aklın yasasına uygun olarak eşit ve özgür yaşayabilecekleri yerde, insanların menfaatleri nedeniyle başka insanların haklarına ve mallarına zarar vermemesi için toplum sözleşmesi yoluyla geçtiği sivil toplum durumunda doğrudan doğruya bireyden hareket eden bir düşüncedir (Odabaş 2018: 73-80). Bu yönüyle liberalizm, doğa yasasını ihlal eden insanların, bir topluma girerek ve mülkiyetin korunmasıyla bağlantılı olarak bir arada yaşayabilecekleri bir alternatif sunar.

1. Toplumsal Sistemlere Yönelik Hoşnutsuzluk

Liberalizmin insanların doğa yasasında akla uymayı reddedenleri bir arada yaşamaya ikna etmesi sivil toplum durumuna geçmiş olan yapılanmaların toplumsal sistemlere yönelik hoşnutsuzluğunu da bertaraf eder. Potansiyel bir tehlike olarak addedilen doğa yasası ihlalcileri ibaresi, doğa durumundan toplum durumuna geçişlerinde toplumsal sınıf ve bu sınıfların üzerine kurulmuş oldukları ideolojiler anlamında tarih kavramını beraberinde getirir. Temelinde insanlar, siyasi bir otoritenin tesisini meşrulaştırmak için hem sınıfları hem de tarihi kullanırlar. Batı Aydınlanması çerçevesinde tarihe, aklın otoritesi ve otonomisi düşüncesine ve doğa bilimlerine duyulan güvenle beraber ilerlemeci bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Modern toplum özgürlüklerin korunması adına, mülkiyet kavramından hareketle söz konusu sınıfların ekonomik ihtiyaçları ve çıkarları üzerine odaklanır. Bir arada yaşama düsturunun liberalizmle hallolduğu inancı insanların ihtiyaçlarını karşılama doğrultusunda farklı tüketim isteklerine yönelmesine sevk etmiştir. Fukuyama için faşizm ve komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğünün ortaya çıkmasıyla birlikte tüketim isteklerinin oluşturulmasında liberal demokrasi, insanlığın ideolojik evriminin son noktası, nihai insani hükümet biçiminin en ideal temsilidir. Daha net bir şekilde ifade edilecek olunursa liberal demokrasi, “tarihin sonu”dur (Fukuyama 2012: 11). Liberal demokrasiden önceki hükümet sistemleri, akılcı özden uzak ve iç çelişkilerle dolu olmalarından ötürü, insanlar üzerinde doğrudan doğruya toplumsal sistemlere yönelik hoşnutsuzluklara sebebiyet verir. Nitekim liberal demokrasi entelektüellerin destek verdiği, kendi içinde çelişkileri olmayan bir sistemdir. İngiltere, Fransa, İtalya, Sovyetler Birliği, Brezilya, Güney Afrika, Japonya ve Güney Kore’de entelektüeller tarafından çokça tartışılmış olup düzeltilmesi gereken herhangi bir yönünün olmadığı kanısı yaygındır. Adaletsizliklerin olduğu aksi yöndeki örnekler ise, liberal demokrasinin temel ilkelerinden kaynaklı değildir. Hatta Fukuyama makalesinde, modern demokratik yapılanmalara aksi yönde örnek olarak köktenci İslamiliği ve milliyetçiliği gösterir. İstikrarlı liberal demokrasiye bu iki unsuru alternatif olarak dahi görmez. Liberalizmin tarihin sonu olduğu nosyonunu “bütün zamanların bütün insanların deneyimlerini kapsayan eşsiz ve bağlantılı bir evrim süreci” olarak tanımlar (Fukuyama 2012: 12). Bu kısımda önemli olan Fukuyama’nın tarih kavramını nasıl ele aldığıdır. Çünkü kendisi bizzat Hegel’den devşirdiği tarih anlayışıyla, toplumdaki farklı sınıfların ve bu sınıflara denk düşen ideolojilerin refah temin etmesini ve insanların toplum tarafından kabul görme arzusunu bağdaştırır. Esasında Alexandre Kojève’den alıntılı olduğu şekliyle ilkel ya da ilerici, geleneksel ya da modern kavramlarını farklı toplumsal sistemlerin ortaya çıkışını ve yok oluşunu açıklamada kullanır. Hegel’i seçmesinin nedeni, Hegel’in aklın kendisi de dâhil olmak üzere, her türlü sorunu tarihsel kavramlarla anlama çabası yüzündendir. Hegel’den önceki filozoflara bakıldığında doğa ve zihin, görünüşlerin çoğulluklarının ardında, değişmeyen ezeli-ebedi tarzda kavramlarla düşünme eğilimi gösterirken, Hegel için hiçbir kavramın ya da hiçbir düşüncenin sabit bir içeriği, anlamı, değişmez bir yapısı yoktur. Önemli olan tikeli veya bireysel olanı anlamak ve tikeli var olduğu kendi organik çevresi içinde algılayabilmektir. Olayların değişme süreci içinde anlaşılabilen

tikeller veya bireyler sadece tarihsel bir akılla bilinebilirler. Bu bağlamda Hegel, organik bir süreç içinde tarihsel bir akılla anlaşılabilir olarak ele aldığı gerçekliği, oluş kavramıyla ilişkilendirir. Çünkü oluş, ilk somut düşüncedir. Tüm süreç diyalektiktir ve bundan ötürü felsefenin görevi aklın bir bütün olarak kendini gerçekleştirme sürecini yapılandırmaktır. Bu yapılandırma aynı zamanda tarihsel bir akla tekabül etmektedir. Bu bağlamda Hegel'in *Tarihte Akıl* adlı eserinde tarihi üç başlık altında derinlemesine ele alır (Hegel 1953: 1-3). Fukuyama tezinin desteklemek amacıyla otoriteye radikal muhalefet hareketleriyle tarihsel bağları bulunan böylesi saf mantıksal hakikat temelinden hareket eder. Zira Hegel, "devrimin, toplumsal sorumluluğun, felsefeyi kendi gerçekleşmesini ancak politika ve hukukta bulan bir etkinlik olarak görmenin filozofudur." (Brennan 2010: 44). Fukuyama'nın tezinin bu kadar büyük ilgi görmesinin mutlak sebeplerinden biri kuşkusuz Hegel'in köle-efendi diyalektiğinde ifade ettiği sınıfsal sistemlerin benzer tanımlamalarının günümüz ekonomik rekabet mekanizmalarına ve kabul görme mücadelesine yansıtılmasıdır. Kaldı ki; Fukuyama'ya göre toplumsal ilerlemeyi sağlayan temel mekanizmalar arasında ekonomik gelişmelerin ya da bu ekonomik gelişmeleri desteklemek için yaratılan teknolojik gelişmelerin, maddi zenginlik, refah seviyesinin artması, kabul görme arzusunun giderilmesi türünden sonuçlarının olması beraberinde sınıfsal bir mücadeleyi getirir. "Ortaya çıkan eşitsiz kabul görme kendilerine yalnızca hiç saygı duymadıkları yaratıkların itibar ettiği efendileri bile tatmin etmemekteydi. Nihayetinde kabul görme mücadelesini başarılı olmak zorunda olan önemsiz 'köleler' vermemekteydi." (Bertram-Chitty 2006: 12). Liberal demokrasiyle birlikte insanlar, Hegel'in köle-efendi diyalektiğinde tanımladığı durumun karşısında evrensel bir kabul görme nosyonuna yükselir. Kabul görme arzusunun bir belirtisi olarak ortaya çıkan rasyonel arzu, gerçekte elde edilen refahlık seviyesinin bağlantılı parametresi gibi ekonomik motivasyon türünde karşımıza çıkar. Rasyonel arzu, Fukuyama'nın *Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*'nda tanımladığı üzere; aşağı yukarı neo-klasiklerin rasyonel yarar maksimizasyonuna karşılık gelir. Rasyonel yarar maksimizasyonu teorisinde, giderek artan istek ve ihtiyaçları karşılamada maddi servetler biriktirilir. Ancak kabul görme arzusunun rasyonel arzudan ayıran en önemli belirti, kabul görme arzusunun maddi hiçbir amacı yoktur. Kabul görme arzusu insan ruhunun ayrılmaz bir parçası olduğu için bu aynı zamanda siyasi hırsın ve motivasyonunda temelidir. Fukuyama'nın verdiği örnekte olduğu üzere; insan, kendisine haksız bir davranışta bulunan birinden intikam almak istediğinde kabul görme arzusu, rasyonel arzusunun karşısına geçerek özgürlüğünü ve maddi zenginliğini riske atmasına bile sebep olabilir (Fukuyama 2005: 374). Esas olan modern sanayileşmiş bir toplumda, rasyonel arzuların karşılanmasında maddi zenginliğin sadece kabul görmenin sembolik bir dışavurumu olmasıdır. Dolayısıyla maddi dünyayı yönetecek en ideal fikir çerçevesi liberalizmin kendi içindedir. Yarar ilkesinden hareketle sadece para kazanmaya yönelik bir motivasyon yeterli değildir. Aynı zamanda kölenin emeğini, efendisi karşısında ekonomik adalet ilkesine bağımlı kalarak kabul ettirmesi de gereklidir. İşte burası tam da kapitalizmin ve liberal demokrasinin birbirine bağlandığı yerdir. İlerlemeci tarihsel bir yaklaşımla Hegel'in köle-efendi diyalektiğinde anlattığı insanlık tarihine bakılacak olunursa, gerçekten de modern liberal devletlerden önce kabul görme mücadelesi, savaşlar üzerinden hegemonik baskı kurmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. "Hegel'in insanın tarihi sürecine ilişkin anlatısı, bir diğeri tarafından kabul görmeyi amaçlayan iki savaşçının, en nihayetinde birinin diğerini köle yaptığı 'kanlı savaşlarla' başlar" (Fukuyama 2005: 375). Aslında tarihin sonu nosyonunu savunan Karl Marx da, insanlık tarihinin içinde barındırdığı her toplumsal sistemin kaçınılmaz olarak karşıtına dönüştüğü, ekonomik temelli zorunlu diyalektik gelişme

sürecini Hegel'den alır. Bütün maddi eşitsizlikleri ortadan kaldıracak, sınıfsız bir toplumu oluşturacak nihai çözüm, komünist ütöpik bir gelecekte yatmaktadır. Modern geleceğin kuruluşu tarih içerisindeki gerçek süreçlere dayanır. Bu durum hâkim egemen gücün içindeki çelişkilerin ortaya çıkmasına ve bu suretle, alternatif bir topluma alan açılmasına olanak sağlar. Böylelikle “dışarı” kavramı esasında içeriden kurulur. Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'ta modern ikircilikler üzerinden bahsettiği ve kitabın temel tezi olan dışarının yokluğu düşüncesi, Machiavelli, Spinoza ve Marx üzerinden temellendirilir. Modern egemenliğin gerçek tarihsel süreçlerine dayalı düşünceler ortaya koyan bu filozoflar, alternatif bir topluma alan açılmasını sağlamışlardır. Yani dışarı içeriden kurulur. Foucault'nun, Kant'ın Aydınlanma Nedir? sorusuna verdiği klasik modernist cevap karşısında kamusal modern anlayışı aşmayı planlayan nitekim Aydınlanma'nın sınırları içinde kalan bakış açısına nazaran ücret mücadelelerinden politik devrimlere kadar her türlü özgürlükçü girişimin içeriden başladığı belirsiz bir dışarı yaratılır. Modernleşme süreci, dışarının içselleştirilmesi, yani doğanın uygarlaştırılmasıdır. Liberal politikanın mekânını oluşturan da modern toplumun kamusal alanlarıdır. Fukuyama'nın tarihin sonuna gelmesi olgusuyla ilgili yaptığı açıklama, tarihsel geçişin içerisinde dışarıdaki büyük çatışmalar çağının sona ermesidir. Egemen güç yani emperyalistler ve anti-emperyalistler arasındaki savaşın bittiğine yöneliktir. Modernliğin merkezindeki krizin, modern egemenliğin temeli ve varlık nedeni olan çatışmanın sonunu işaret etmektedir. Tarih tam olarak Hegelci terimlerle anlaşıldığı düzlemde çelişkiler diyalektiğinin mutlak olumsuzlamasının oyununda sona ermiştir (Hardt, Negri 2008: 199-205).

Hegel'in tarihselciliğinin bu denli büyük etkisi sadece çağdaşı Marx'ı etkilemekle kalmamış, modern entelektüel geleneğinde bölünmez bir parçası haline gelmiştir. Kendi toplumsal ve tarihsel çevresinin ürünü olan insan, akılcı bir toplum ve devlet biçimiyle birlikte kendi somut varlığını evrenselleştirebilmiştir. Modern çatışmaları belirleyen ikiliklerin bulanıklaşmasıyla, modern egemen kendiliğin karşısında öteki parçalanmıştır. Kapitalist üretim ve mübadelenin küreselleşmesiyle birlikte ortaya çıkan devlet, adalet sistemi ile insana evrensel özgürlük hakkını tanımış ve bu şekilde liberalleşmiştir. Düşünce de olması istenen devlet, artık ötekinin ortadan kalkmasıyla berabere gerçekliğini Batı dünyasında bulmuştur.

Çünkü insanlık tarihi ve onu karakterize eden çatışma, “çelişkiler”in varlığına dayanır: ilkel insanın ortak kabul arayışı, efendi ve kölenin diyalektiği, doğanın dönüşümü, ve denetimi, hakların evrensel olarak tanınması için mücadele ve proleter ile kapitalist arasındaki ikilik [dichotomy]. Fakat evrensel homojen devlette, bütün öncel çelişkiler çözülür ve bütün insan ihtiyaçları karşılanır. “Büyük” meseleler üzerinde hiçbir mücadele ya da çatışma yoktur ve dolayısıyla generaller ya da devlet adamları için hiç gerek yoktur, geriye kalan esas olarak ekonomik etkinliktir... Hegel'e göre, tarihin itici gücü olan çelişkiler herşeyden önce insan bilinci âleminde, yani fikirler düzeyinde varolur. –Amerikan politikacılarının seçim yıllarındaki önemsiz önerileri değil, en iyi ideoloji başlığı altında anlaşılabilir geniş birleştirici dünya görüşleri anlamında fikirler. İdeoloji bu anlamda, genellikle bu terimle eşleştirdiğimiz dünyevi [secular] ve açık siyasal doktrinlerle sınırlı değildir, dini, kültürü ve her toplumun temelinde yatan ahlaki değerler bütünü de içerebilir (Fukuyama 1989: 4).

Bu bilinçlilik durumu kendini maddi dünyada açığa çıkarır. Dünyada yaşanmış olan savaşlar, çöküşler, yıkıntılar bunların hepsinin temelinde ideolojik bir yapılanma söz konusudur. Tarihçilerin büyük çoğunluğu ampirik bir tarih anlayışı inancında oldukları için bu bağlamın içeriği ve kendi ürettikleri söylemler üzerinde durmazlar. Hâlbuki Fukuyama'nın Hegel'den

alıntılıdığı şekliyle tarihin sonundaki liberal demokratik sistem aynı zamanda kendi içinde söylem yaratır. Toplum içindeki çelişik diyalektikten yola çıkılarak yaratılan ikilikler kimi zaman aşağı sınıfın başat bir beyaz tür aracılığıyla eğitilmesine ve medenileştirilmesine doğru giden bir söylem projesine dönüşür. Fukuyama'nın tarihin sonunun geldiğini iddia ederken Hegel'i kendine izlek olarak seçmesi pekte tesadüf sayılmaz. Çünkü bu durum, ideolojik temsiller sorununa bir geçiş olarak, yanlış temsiller tarzında ortaya konan öteki imgesini çözümlemeye olanak tanır. Bu anlamda Benedict Anderson'ın ulusla bağlantılı olarak kullandığı hayali cemaat ibaresi, ötekileştirilmiş imgenin işaretleyicisi haline gelir (Anderson 2011). Felsefe tarihinde yaratılmış olan ikiliklerden hareketle imlenen öteki, emperyalizmin siyasi ve tarihi olarak yeniden şekillendirilmesine açık hale getirilir. Bu gerçekleştirilirken tarihsel ve kültürel açıdan Batı tarafından sözmerkezci bir yaklaşım benimsenir. Dolayısıyla Batı tarih yazımı gibi nesnel, tek ve evrensel değere sahip sistemler gerçek tarihsel geçmiş arayışının karşısında anlamın boşlukları ve belirsizlikleriyle dolu anlatısal bir tarihle yüzleşir. Kolonyalist temsillerin mantığı içinde, ayrı bir kolonileştirilmiş öteki kurma ve aynılıkla başkalık ayrımı yapma gerçek bir sorun halini alır (Hardt, Negri 2008: 147). Farklılıklar aşkınsal bir metafizik anlayışla bir araya getirilir. Bu durum aslında Fukuyama'nın tezinde de görüldüğü üzere Batı kültürünün derinlerine kadar nüfuz etmiş olan söylemsel dil oyunlarının bir görüntüsüdür. İlkçağdan itibaren tartışıl gelen görünüş-gerçeklik karşılaştırmasının devamı mahiyetindedir. Bu durum beraberinde modernliğin ikiciliklerini mahkûm etmeyi amaçlayan uzun bir modern eleştiri geleneğini yaratır. Örneğin, Kant'tan sonra Foucault'nun Aydınlanma nedir? sorusunu yanıtlamaya girişmesi ya da Derrida gibi söylemsel oyunları "onto-teolojinin ve var-lık metafiziğinin sarsılışı tarzında aşkınsal imlemenin yokluğu" (Derrida 2010: 76) (Watson 1987: 80) olarak tanımlayan ve varolanın yapısal varlığını ve dünyanın aşkınsal kökeni sorununu, merkez kavramından hareketle tartışan bir takım eleştirel gelenekle karşılaşırız. Mevcut durumun sınırları içerisinde merkezileştirilmiş otorite, hem içeride olabildiği gibi hem de dışarıda da olabildiğinden kayıtsızca köken veya son, arche veya telos adlarını alabilen şeyden itibaren tekrarlar, ikameler, dönüşümler, permütasyonlarla anlamı tarihin içerisine alırlar (Derrida 1999: 168). Mevcut ve sabit anlamları ve bunun sonucunda oluşturulan sabit bir tarih fikri yani tarihin sonu fikrini reddederler. Çünkü "soncu düşünce, bizi geleneksel otoriteden ve geçmişin düşünce ve davranışlarımız üzerindeki hâkimiyetinden kurtarmaya cesaretlendiren" (Sim 2000: 13) bir tür spekülasyondur. Spekülasyon, hikayeleştirir, anlatı haline getirir ve geçmişin varisi olmaklığını terk eder.

Bir yönüyle Fukuyama'nın Hegel'in ideolojik alt yapısına dayalı "Tarihin Sonu" tezi, "zamandaşlığı kıran, zamana aykırı düşünmemize çağrıda bulunan" (Derrida 2007: 24) siyaset tarihiyle irtibatlı ve Marksist hayalet bilimine dayalı bir girişimle eleştirilebilir (Critchley 2009: 148). Örneğin Derrida, Marks'ın çoğul ruhlarından bahsederken gerek *Marks'ın Hayaletleri*'nde (Specters of Marx) gerekse *Marks ve Mahdumları*'nda (Marx & Sons) tarihle ilintili olarak siyaset kavramını ele alır. Bu kitaplarda "Marks'taki kullanım değeri gibi meşru bir tözün indirgenmez 'kalıcılığı' devreye girer", özellikle Derrida, "hayaletimsi bir varoluşa indirgenmiş ezilenlerin oluşturduğu sınıfın meşru hıncını dile getirmesi ölçüsünde musallat olan hayalet[i]" devreye sokar (Derrida 2004: 6). Bir takım süreçlerin bittiğini ilan edenlerin aksine "imleyenin eylemsiz bedeni[yle] imlenenin yönelimi" arasındaki ilişkide ruhu sadece "bir bedende çökelme" (Sloterdijk 2012: 77) olarak görmek yanlıştır. Ya tarihin sonuna geç kalınır ya da tarih ertelenir ama asla tarihin sonuna gelinmez.

Bir başka yönüyle “Tarihin Sonu” tezi, günümüz dünyasında hüküm süren iktisadi ve siyasal güç dengesine bakıldığında, insanlığın geleceği konusunda iyimser ve liberal demokrasinin amaçlanması gereken tek kavranabilir hedef olduğuna inanarak tarih anlayışının sonuna geldiği fikrini kültürel görecelik ekseninde ortaya koymaktadır. Özellikle Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*’ın (The End of History and The Last Man) “Giriş Yerine” başlıklı kısmında kültürel göreceliklerin 1980’li yılların sonunda Sovyetler Birliği’nin dağılması ve tarih sahnesindeki rolünün tamamlanmasıyla birlikte sona erdiğini belirtirken, tarihe yeni bir muhtemel bir seyir verir. Liberal demokrat ideolojinin galibiyetiyle sonuçlanan bu yeni dönemde, tarihin muhtemel seyri konusunda yeni yaklaşımların ortaya atarak, dünyanın içine düştüğü ekonomiye dayalı yeni bir rekabetçi düzenin betimlemesini yapar. Aslında bu betimle, liberal demokrasi dışındaki ideolojilerin sonunun geldiğinin anlatısıdır. Fakat dünyanın genel düzenine bakıldığında ötekiye karşı ideoloji yüklü düşünceler halen iktidar ve egemen kalıpların etkisi altındadır. Dolayısıyla Fukuyama’nın çalışması kökeninde bazı sorunları barındırır. Liberal demokrasinin meşruluğu üzerine dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın oluşmuş olduğunu ve aynı zamanda monarşi, faşizm ve komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğünü göstermeye çalışırken, liberalizmin çelişkilerine ilişkin yazılanları bertaraf etmeye çalışır. Günümüzün istikrarlı demokrasilerinde yaşanan adaletsizliklerin ya da derin sosyal sorunların varlığı bir anda yok sayılır. Ne var ki, Fukuyama tezine yöneltilen eleştiriyi “böylesi olumsuzluklar modern demokrasinin iki temel ilkesi olan özgürlük ve eşitliğin yeterince gerçekleştirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır, yoksa bu ilkelerin kendisinden değil” (Fukuyama 2012: 7-8) şeklinde bertaraf etmeye çalışsa da, böylesi iddiaların kendilerinin birer ideolojiyi temsil etmesi bakımından belirli bir tek yorum dışında başka bir yorumu ya da öteki bir yorumu kabul etmediği ortadadır. Liberal demokrasilerde Hegel’den alındığı şekliyle olgu ile ideal öz arasındaki uçurum ortadan kalkmış değildir. Çünkü Fukuyama’nın tarihten anladığı şeyin, bütün zamanların bütün insanların deneyimlerini kapsayan eşsiz ve bağlantılı bir evrim süreci olması, meydana gelen epistemolojik değişimleri ortaya çıkarmaya yetmez. Bu anlamda “Fukuyama’nın Batı’nın statükosunu, serbest piyasa yandaşlarının piyasanın etkinliğine ait tanıdık söylemlerinin ya da yerleşik kurumların tahrip edilmesinin tehlikeleriyle ilgili olarak Burkeci muhafazakârların dile getirdikleri uyarıların ötesine geçecek şekilde savunması” (Bertram, Chitty 2006: 16). yaratılmış ilişkiler kümesinin oluşumuna önemli katkılar sağlar.

SONUÇ

Şu halde, özetlemek gerekirse, kurumsallaştırılmış gelişmelerin ışığında kurulmuş farklılıkların tarihsel bağlamlarında değerlendirilmesini mümkün kılan şey, ırk ve sınıf arasındaki ilişkidir. Gerek Hegel gerekse Marks insan toplumlarının, kölelik ve tarımsal, kendine yeterlilik üzerine kurulu ilkel kabile toplumundan başlayarak ve teokrasinin, monarşinin ve feodal aristokrasinin çeşitli biçimlerinden geçerek modern liberal demokrasiye ve teknik ilerleme tarafından belirlenen kapitalizme kadar bağlantılı bir gelişme gösterdiğini kabul ederken ırk ve sınıf arasındaki ilişkiyi ele alır. Batılı sömürge tarihine bakıldığında ırk ve sınıf arasındaki ilişki kapitalizmin küresel ölçekte yayılmasını sağlamıştır. Kolonyalizm ise yayılma sürecinde Batılı sömürgeci güç tarafından bir araç olarak kullanılmıştır. Bir bütün olarak ele alındığında kolonyal toplumsal ve kültürel notasyonlar ağının anlaşılabilmesi için söylemsel tarih yazımlarının incelenmesi gerekir. Çünkü yirminci yüzyılın sonlarına bakıldığında

Fukuyama'nın tarihin sonunun geldiğini ibraz ettiği tezi, toplumsal sistemlerin bir karşılaştırmasını bize sunmuş ve kapitalizmle mücadele etmek zorunda kalan sosyalist güçlerin yenilgisiyle sonuçlanan liberal demokrasinin zaferini kutlamıştır. İlerlemeci bir tarih anlayışıyla gelişimi ön plana çıkarırken alternatif toplumsal sistemlerin varlığını Hegelvari olumsuzlayıcı bir varlık temeline indirgemıştır. Modernliğin merkezindeki krizi ve çatışmaları belirleyen ikilikleri, diyalektik mutlak bir olumsuzlama düzleminde değerlendirmiştir. Hegelci kavram terminolojisini kullanarak modern kendiliği tek başına bırakabilmek adına ötekini söylemler yaratarak yerle bir etmiştir. Modern egemenliği baltalayacak, ona rakip olabilecek her türlü etmen saf dışı bırakılmıştır. Tek bir düşman tasavvur etmektense, modernliğin getirmiş olduğu her yerdeki düşmanlarla baş etme düşüncesi hâkim olmuştur. Modernlik ikirciliklerinin sonucunda modern liberal demokrasiye ve teknik ilerleme tarafından belirlenen kapitalizme kadar bağlantılı bir gelişme gösteren çizgisel bir tarihi ilerleme insanları ötekine karşı kolektif yönde hareket etmeye yöneltmiştir. Modernitenin sona erdiğini söyleyen eleştirmenlerin aksine Fukuyama, modernitenin savunuculuğunu yaparak aslında klasik Batılı ikiliklere dayalı söylemleri yeniden kutsamıştır. Batı liberalizminin öteki olarak addedilen toplumlarda yayılmasını sağlamaya çalışarak evrensel tüketicilik kültürüne dayalı misyonu olan yapılanmayı değerliymiş gibi göstermeye çalışmıştır. Ancak geline nokta baktığımızda kültürel ırkçılığın, ötekileştirmenin tarih felsefesi olarak karşımıza çıkan bir varsayımdır. Batı felsefe tarihinin geçmişten bu yana getirmiş olduğu lineer yani çizgisel tarih anlayışının farklı bir versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernist düşünceyi besleyen ilerlemeci tarih anlayışının temel parametreleri üzerinden sosyal ve doğa bilimlerini uygulama alanı olarak kullanmıştır. Bunu yaparken de Fukuyama temel izleğini Hegel'in terminolojisiyle desteklemiştir. Çünkü bilinç en ilkel halinden gerekli koşulları sağlayarak lineer doğrultuda gelişme göstermiş, evrim geçirerek şimdiki haline ulaşmıştır. Hegel'den alıntılardığı şekliyle bu tarih görüşünde, insan kendi tarihin ve içinde yaşadığı toplumun bir ürünüdür. Hegel, Jena savaşıdan sonra tarihin sonunu ilan ederken, ideal devlete yaklaşıldığını söylemekteydi. Felsefenin görevi ise mutlaka ulaşma yolunda, onun kendisini tanıma ve kendini gerçekleştirme sürecini her defasında inşa etmektir. Başka bir ifadeyle, mutlak kendisini kendinden başlayıp tanıyan daha sonra doğadan geçip beşeri bilinçte kendisini açan teleolojik bir sürecin içindedir. Kendi kendisini düşünen gerçeklik esasında zorunlu olarak rasyoneldir. Aynı zamanda rasyonel olan gerçektir. Esasında Fukuyama'nın tezi, aşkın metafiziğine dayalı Batılı söylemin tekrarından ibarettir. İlerlemeci ve benmerkezci görüşün, farklı bir kültürel ırkçı söylemidir. Fukuyama'nın iddia ettiği üzere insanlık, çelişkiye dayalı diyalektik ikilikleri çözmüş bir konumda değildir. Tarihin sonunun geldiğini söyleyecek kadar Batı kültürüne ve onun eklentilerine kutsallık atfetmek modern devletin hegemonik araçlarına güç kazandırmaktan öteye gitmez. Gerçekten de Fukuyama'nın tezinde ifade ettiği gibi, insanlık derin özlemlerine, toplumsal kabul görme arzusuna, eşitlik ve özgürlük nidalarına uygun düşen bir toplum biçimine liberal demokrasiyle ulaştı mı?

KAYNAKLAR

- Benedict, A. (2011) *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2008) “Liberalizm - Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (Ed. H. Birsen Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bertram, C. Chitty, A. (2006), *Tarihin Sonu Mu: Fukuyama, Marx, Modernite*, (Çev. Kamil Kurtul), İmge Kişevi, İstanbul.
- Brennan, T. (2010) “Bir Karşı Gelenek Oluşturmak”, *Barbarları Beklerken*, (Yay. Haz. Müge Gürsoy Sökmen, Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul.
- Critchley, S. (2009) *Ethics –Politics- Subjectivity: Essays on Derrida, Levinas, & Contemporary French Thought*, Verso, London and New York.
- Derrida, J. (1999) “İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun”, (Çev. Özkan Gözel), *Toplumbilim: Jacques Derrida Özel Sayısı*, Sayı:10, Bağlam Yayınları, Ankara, (167-176).
- Derrida, J. (2004) *Marx ve Mahdumları*, (Çev. Alp Tümerterkin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Derrida, J. (2007) *Marx'ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, (Çev. Alp Tümerterkin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Derrida, J. (2010) *Gramatoloji*, (Çev. İsmet Birkan), BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. (2009) “Liberal Olmak Ne Demek?”, *Liberalizm, Demokrasi ve Türkiye Modeli*, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, F. (1989) “The End of History?” *National Interest*, Summer.
- Fukuyama, F. (2005) *Güven [Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması]*, (Çev. Ahmet Buğdaycı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, F. (2012) *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev. Zülfü Dicleli), Profil Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M. Negri, A. (2008) *İmparatorluk*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hegel, G. W. F. (1953) *Reason in History: A General Introduction to the Philosophy of History*, (Trans. by Robert S. Hartman), New York: The Library of Liberal Arts.
- Odabaş, U. K. (2018) “Liberalizmin İlk Temsilcisi: John Locke”, *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Erzurum, ss. 73-80
- Sim, S. (2000) *Derrida ve Tarihin Sonu*, (Çev. Kaan H. Ökten), Everest Yayınları, İstanbul.
- Sloterdijk, P. (2012) *Derrida, Bir Mısırlı*, (Çev. Tuğçe Ayteş), MonoKL Yayınları, İstanbul.
- Watson, S. (1987) “Regulations: Kant and Derrida at the End of Metaphysics”, *Deconstruction and Philosophy: The Texts of Jacques Derrida*, (Ed. John Sallis), The University of Chicago Press, Chicago and London, (ss. 71-86).